

gimnaziji po Francozih vpeljano šolnino 12 frankov ter so ponovili ukaz od l. 1802., ko so se vse avstrijske gimnazije oprostile šolnine. Ljubljanska gimnazija bila je gimnazija drugega reda, 27. oktobra l. 1815. pak se je povzdignila v prvi red. Zanimiv je ukaz od 3. septembra l. 1815. Predlagalo se je, naj se ustanové na gimnaziji tri premije za dijake, ki bi se v nemščini najbolj odlikovali. Toda cesar je odgovoril, da bi se videlo, kakor bi se hotel s tem slovenski jezik na steno pritiskati, ter dejal, da ta predlog ne veljá.

Ob enem uredila se je Novomeška gimnazija proti pogoju, da so ji učitelji Frančiškani. Če bi pak ta red ne imel dovolj za pouk sposobnih članov, pridržé naj se le gramatikalni razredi. Vrhu tega je Franc I. poudarjal še, naj ta gimnazija šolskemu fondu, kolikor največ prizanaša.

S toliko skrbjo, kakor njegovi predniki, potegoval se je tudi Franc I. za povzdigo ljudske omike. 17. junija 1814. l. ukazal je, naj se pospešujejo šole ljudske povsod, kjerkoli jih ljudstvo želi. V početku se ni treba tudi nad pomanjkljivostimi spodtikati. Brezplačno za šolo ponudena soba, če tudi ni taka, kakor bi morala biti, je vendar boljša, ko nobena, ker ljudska naobraženost pričeti se mora jedino le pri ljudski šoli. Toda kmalo zatem je bil Franc I. drugega mnenja. Zadostovalo mu ni več, da so izrazile občine željo po šoli. 15. februvarija 1815. l. zapovedal je, da se na to ne more čakati, ampak se naj dela na vso moč za povzdigo ljudskih šol ter se pri tem nič ne prenegli.

Tudi nedeljskim šolam obrnil je Franc I. vso svojo pozornost. Že 15. februvarija l. 1809. prepovedal je vzeti v službo pastirja, ki se ne izkaže s spričevalom kake ljudske šole; tisti otroci pa, ki nikakor ne morejo obiskovati redne šole, hoditi morajo vsaj ob nedeljah in praznikih od 1 do 3 v nedeljsko šolo. 7. junija 1814. l. ponovila sta se ukaza od 1. oktobra l. 1778. in 11. julija 1786., vsled kojih se je vsem rokodelskim učencem ukazalo, ves čas obiskovati nedeljsko šolo, ter napraviti 14 dni predno postanejo pomočniki, izpit pri katehetu. Od 21. marcija 1815. l. dalje morali so celó oni, ki so ljudske šole dobro zvršili, nedeljske šole obiskovati.

Učni jezik bil je v vseh ljudskih šolah, izvzemši šestih na Kočevskem, slovenski in že leta 1815. ukazala se je raba slovenskih knjig ter se ob enem ustanovila v Ljubljani stolica za slovenski jezik, a razen bogoslovcev so si to dobroto le malokateri v svoj prid obrnili.¹¹⁾

Od avstrijskih knezov tako podpirano kranjsko šolstvo vspelo se je polagoma na visoko stopinjo. L. 1848. bilo je na Kranjskem 7 glavnih, 92 trivijalnih in četrto dekliških šol, potem pa 5 industrijalnih in 101 nedeljska, v katerih se je učilo 21.297 otrok. Seveda so bile še jako pomanjkljive, ker 36.624 otrok ostalo je brez pouka in 1543 krajev ni imelo nobene šole.¹²⁾ *A l. 1848. prevzel je vladarstvo avstrijskih pokrajin presvitli cesar Franc Josip I., ki je povzdignil ljudsko šolstvo do tolike stopinje, da se primerja lahko s šolstvom najizobraženejših držav.*)* Ivan Verhovce.

Knjiga Slovénka

v
dobah XVI. XVII. veka.

Knjiga II. Sacrum Promptuarium.. Pars secunda. Venetiis 1691. 4°. 10 L. 590 Str. Approbatio je l. 1695; torej tudi knjiga ni mogla prej na svetlo. Naslov je

¹¹⁾ Mittheil. 1849, 17.

¹²⁾ Mittheil. 1849, 15.

^{*)} Pričujoči spis je ponatisnil „Učit. Tov.“, ker spada v šolstvo in času primerno razlaguje šolsko zgodovino, dasiravno ne potrjuje vseh nazorov in razsodkov, kateri se razodevajo v njem. Kakor pa je nedavno „Slovenec“ dal povod, da se je prvi zdanji pesnik slovenski océnil od vseh strani, tako gre tukaj „Učit. Tovarišu“ zasluga, da se zdaj tudi v sestavku: „Kranjske šole in Habsburžani, njihovi pospeševalci“ resnica lahko prav spozná. Uredn.

z malo premembo posnet le po I. Knj. — Poklanja jo „Concionator et Guardianus“ Comiti Domino Georgio Sigismundo A' Gallenberg, Domino in Thurn, Rossegk et Gallenstein etc. Pridige so od Dom. I. Adv. — IV. p. Pasch. — vmes dvojne postne o deseterih zapovedih Božjih ter o peterih rečéh potrebnih k zakramentu sv. Pokore. V razgled bodi:

Na prvo nedelo v adventu.

Erunt Signa in Coelo . . . Se bodo čudessa godila na Sonci, inu na luni, inu na Zvesdah inu na semli bo Indem britku: Inu tedaj bodo ony vidily Synu tiga človeka prideočiga v' oblakih z' veliko oblastio, inu z' veličastvom. Luc. 21.

Jest morem sposnati de dolgu čassa sim premišloval poprej, kakor sim sgruntal, sakaj S. katoliš Keršanska Cerku nam naprej postavi ta strašni S. Evangeli današni dan, na kateri sačnemo čakati, inu se troštat, de, hitru bo knam prišel na semlo z' Nebess nafs lubi inu Vsmileni Odresgenik Jezus, dokler tiga S. Prihoda se imamo veliku več vesseliti, kakor pak bati, inu vender ta S. Euangelist li od teh strašnih rečij nam govorij, ali uržoh tiga se meni zdy, de je de bi se my perpravili njemu napruti pojti, inu spodobnu njega prjeti: Zakaj jest pissanu najdem, de kadar Rimski Cessar je imel venu drugu Mestu rayžat, je naprej poslal svoje žolnerje, inu rihtne hlapce, kateri v' rokah so deržali gayžle, šibe, palice, inu nage meče, inu na vus glass so vupili: Date viam Consuli, Quirites, date viam Consuli. De bi skuzi taiste gayžle, inu šibe dali zastopit, de aku ne bodo spodobnu prjeli, inu častili Cessaria, bodo press vse milosti štrajfani. Peržianski krajli pak kamarkuli so šli, so zapovedali de nyh rihtni hlapcy pred nymi so ogin nesli, skuzi kateru so hoteli dati zastopit, de žive bodo sturili žgati taiste, kateri kakušno nespodobnost, ali nepokoršino bodo svojemu krajlu sturili. Krajl Heliogabalus, kadar je šal svoje podveržene mesta obyskati, je vselej veliku poprej zapovedal perpravit takušnu lepu prebivalše de se je moglu reči de je enu semelsku Nebu, sicer je žugal velike štrajfinge dati tem sanikarnom, inu nepokornom, satorai nikar li njegovu podveržani folk, temuč tudi Rimlary, inu Persianery se so pofissali, kar nar več ym je bilu mogoče svoje krajle, inu Cessarje častitu, inu spodobnu napruti pojti, yh sprimiti, inu gori vseti, de bi tem perpravlenem štrajfangam ne bily podverženi. Glihi viži se meni zdy, de z' namy sturij S. C. K. C., katera dokler vidi de v' kratkem ima k' nam priti Naš Gospud, inu Odrešenik, nam te strašne rečy, inu štrajfinge sodniga dneva osnani, de bi se my taistih bali, inu pofissali častitu, inu spodobnu k' njegovimu prihodu perpravit, kakor sam G. Bug govorij rekoč: Ecce ego mitto Angelum meum, ante faciem tuam, qui praeparabit viam tuam ante te etc.

Knjiga III. Sacrum Promptuarium. Labaci 1696. 4°. 9 L. 626 Str. Approbatio Min. Gen. 1697. Censura Ordinarii Labac. 1698. Podarja jo Dom. Franc. Alberto Pelzhover, Baroni de Schönau etc. Index. Sermones Festivales. V dokaz bodi:

Na ta veliki gud inu praznik Christusoviga Rojstua.

Cum essent ibi . . . Kdar so ony tamkaj bily, so se ty dnevy Mariae dopolnili, de je imela roditi. Inu ona je rodila svojga pervorojeniga Synu, inu ga je povila v' plenice, inu ga je položila v ene Jasli. Luc. c. 2.

Je tedaj vener reiss, de ti ô častita Maria Divica v' tvojim čistem telessi si nossila taistiga, katiriga zemla, inu Nebu obseči nej moglu. Quem coeli capere non poterant, tuo gremio contulisti. Tedaj je vener rejss, de Stuar je svojga Stuarnika porodila, inu vener Divica je postala? Tedaj je vener rejss, de ta kateri na tryeh persteh vuss volni svejt deržj, v' plenicah povit ležy? De Syn Božij, kateri je bil od vekoma, danas je rojen v' Bethlehemske staliči? O čudu preveliku! O nezgruntana skriunost Božia! Katero premisleoč sledna človeska pamet od čuda zamaknena postane:

Zatoraj oben nyma uržoha zamirit Svetimu Cyprianu, če danas na letej S. Skriunosti taku močnu se čudi rekoč, de posehmal obeni drugi reiči se ne bô več čudil, kakor poprej se je čudil, videoč Nebu z' soncam, luno, inu zvezdamy cerano: zemlo z' rossamy, inu z' želisčom pokrito: morje: morje taku široku, inu glaboku, de taistu zgruntat se nezamore, temuč zamaknen od čuda tiga S. Roystua Synu Božiga, na letem vse moje živoče dny se bom čudil. Miror tantum Deum etc. . . . Vsij Sveti Vučeniki danas se čudio, inu z' S. Bernardam pravio . . . Se čudio Theologi, koku tu more biti, de letu današnu Detece je pravi Bug, inu pravi človik? Se čudio Philosophi de resničnu se more od ene persone reči de je bila od vekoma, katera danas je rojena? Počti se čudio, de taista Bessedá, katera zemlo, inu nebu napolni, danas pak venih ofslovih jasselcah stisnena ležy. Retorici od čuda so mutasti postali, videoč de vse figure danas so napolnene. Astrologi so zamakneni, v' tem kir vidio, de sonce z' Nebess na zemlo je prišlu prebiuat. Juristi se nemorio prečudit de ta nedolžni more dolh za tiga dolžniga plačat. Arcati se čudio videoč, de Arcat čez vse Arcate je danas vse bolezní človeske na sebe vzal, de bi ty bolní osdravili. Malary tudi se nemorio prečudit v' tem kir vidio, de ta ner žlahntiši, inu lepši Pildik veni stalici ležij, namreč Jezus Syn Božij. Inu če tudi my bomo leto Nebesko skriunost Rojstva Jezusa Syna Božiga premislili, uržoh velik zadosti se čuditi, inu Jezusa lubiti bomo imel, poslušajte tedaj mene N: N: z pravo andohtio ter začnem itd.

Knjiga IV. Sacrum Promptuarium. Labaci 1700. 4°. 4 L. 490 Str. Ex Typographéo Mayriano. Dom. Petro Antonio Codelli de Fonenfeldt. Sermones diversi pro diversis occurrentibus sacris ministeriis.

(De verbo Dei. De vera fide. In primitiis sacerdotis. In die installationis parochi. In praesentatione vicarii vel cooperatoris. Pro electione abbatissae. Pro induenda moniali. In professione monialis. Tempore belli. Ob partam de Turcis victoriam. Tempore pestis. Extincta peste. Tempore famis. De gratiarum actione pro obtenta fertilitate. Pro ecclesia nova aedificanda. In dedicatione ecclesiae. De sanctissimo rosario. De confraternitate s. scapularis B. V. Mariae. SS. Trinitatis. Ss. Sacramenti. In funere parochi. In funere nobilis viri; nobilis ac virtuosae matronae; juvenis puerperae; mulieris viduae timentis Deum; valetudinarii et valde afflicti. In morte personae violenter vel improvise extinctae; negotiatoris; adolescentis; puellae; rustici. De jubileo. Dum ad B. Virginis ecclesiam pro impetranda pluvia processio instituitur. De passione Domini. Concionator auditoribus valedicit eosque benedicit). V tej poslednji kaže, da je pridigal tri leta v Ljubljani. Slovo jemaje govori (str. 485):

„ . . ohranite li moje serce, zakaj vam oblubem, de nihdar nebo pozabilu na letu Bogaboyeče Lublansku Mestu . . . Resničnu inu očitnu spoznam, de nikuli nebom pozabil na leta bogaboyeči folk, na lete poštene ludy, na letu žlahntnu Mestu, ampak bom vselej G. Boga prossil . . ., de bi ta folk poterdil v svoy Sveti gnadi, inu nyh pamet resvetil, de bi tu dobru, od hudiga rezločit znali, tu dobru Bogu dopadeče izvolili, inu od tiga hudiga se zderžali, kakor te try lejta per moyh Pridigah so šlišali . . . Spumnite N. N., kar ste šlišali v' moj pervi Pridigi, koku nucnu inu potrebnu je hodit pošlušat Božjo bessedo . . Spumnite na tu kar ste v drugi moy Pridigi šlišali, de naša sama vera je ta prava, skuzi katiro si zamorimo tu večnu izveličajne zadobiti, če tudi naše djaine se z' vero zgliha (486)^a. . — In v tej govori na pr.: „Ner poprej vprašajmo Ajdje kaj z' eno vero imaio? . . Turke . . Vuprašajmo zdaj te Luterš inu Calvinš kaj z' eno vero yh je vučil Luter Martin, kateri eno Nuno iz Kloštra je bil upelal inu žnio živil, kakor de bi njegova žena bila; inu Calvin, kateriga v' tem mesti Noiona živiga so imeli sežgati, dokler je bilu njemu zvižanu de ta mutasti negnusni greh je tribal: Iz vst teh dveh lotrou vejm de neč brumnega inu čedniga nebomo šlišali. Pošlušajte kaj govornj Luter Marten, on pravi de nej mogoče čistu živeti, inu de en velik greh sturj,

kateri oblubi G. Bogu divištvo deržati inu čistu živeti. Calvinus pak je vučil, de človek nemore dobru sturiti, de bi si lih hotel, rekoč de nima svoje fraj vole, raunu kakor en pis na kateni pervezan, kateri se nemore iz mesta ganiti, če Gospodar n'hoče, taku de tudi my nemorimo ni hudiga, ni dobriga sturiti, temuč de G. Bug je tudi uržoh kadar greh sturimo, in de človeka fardama, de si lih neč hudiga, ali grešniga nesturi. Oh preprosti Ludje! . . . Sama naša Sveta Katholiska Vera je ta praua, Bogu dopadeča, inu od Boga zapovedana; inu de naša vera je Bogu dopadeča, so spoznali inu poterdili Ajdje . . . Mahomet . . . inu Luter Martin, kateri je djal: Dico sub Papatu veram esse Christianitatem, imo verum nucleum Christianitatis . . . (17. 19)^a. — Na zadnji strani (490) pravi: „Žegnaj Tebe Lublana G. Bug, ex Sion . . . Maria Divica Mati te milosti, jest Tebi perporočim te lubeznive moje pošlušavice, inu tu žlahtnu Lublansku Mestu . . . Comendo vos Deo, et Deum et meipsum vobis comendo“.

„Index 3 L. Haec Quarta Pars reperitur apud D. Adamum Skubè Bibliopolam Civem Labacensem etc“.

Knjiga V. Sacrum Promptuarium. Singulis per totum annum Dominicis I. Adv. — XXIV. p. Pent. praedicabile. Labaci 1707. 4°. 7 L. 640 Str. Typis Joannis Georgij Mayr. D. Anselmo Carthusiae Vallis Jocosae Praesuli. V razgled naj služi (Dom. Quinquagesima):

„Kadar Sveti Franciscus Xaverius Apostel noviga svejta je bil v' taiste Indianske dežele od Svetiga Ignatiusa poslan, de bi taisti sapelani, inu preprosti folk od Malikuajna k' službi praviga Živiga Boga perpravil, je bil nešal, de taisti reuni folk po nekatireh deželah so molili za svojga Boga tiga požrešniga, pianiga, inu nesramniga Boga Bachusa; timu Svetimu Xaveriusu se je smilil ta preprosti folk, ter začne z velikem aiffram pridiguat, inu iskazat nyh nepamet, de eniga taku požrešniga, inu nesramniga Boga molio: ta preprosti folk svoje ocy odpre, svojo norust spozna, Bachusa zapusti, ter tiga praviga živiga Boga, Stuarnika Nebess, inu zemle začne molit; Pildi tiga Malika Bachusa, namreč hudičy sačneo vpyti: Mortuus est Bachus, mortuus est Bachus . . . Enu veliku vesselje je na tem imel S. Xaverius, videoč de Bachusa več nemolio, ampak Boga Vsigamogočiga. Huala bodi G. Bogu, de jest tudi videm de v' naši deželi nemolio za Boga Bachusa, ampak Boga Vsigamogočiga, ter žiher zamorem reči: Mortuus est Bachus. Vmerl je Bachus, za tiga volo močnu se rezvesselim, polek pak močnu žalujem, de on je pustil eniga Synu, katiri nej neč bulši, kakor je bil njegou Oča Bachus, leta je sapelaval Ajdje, on pak sapelaua karšenike; Bachus se je klatil po Indiah, njegou Syn se klati po naši deželi, ter je vže v naše mestu prišal; zatoraj vass prossim varite se za Božjo volo, de nebo v vašo hišo prišal, sakaj kamer kuli pride ta prekleti šelim zapele, ogolufā inu farata te ludy. Oh fardamani goluf! Bug ti nedai jutrišniga dneua dočakat, de bi se bil zadavil, inu pobil poprei kakor si v našo deželo peršal, ali pak de bi bil utonil, kadar iz Indie si se samkaj pelal, zakaj se boym, de še katiriga mei mojmi Pošlušavici bo zepelal inu faratal, vedeoč de je ta ner vekši faratar, goluf inu zapelavi šelim. Je reis de en velik faratar je bil Saul . . . Amnon . . . Ali de bi Bachusau Syn nebil hujši faratar jest bi n'hotel njemu vošit tulikajn hudiga, dokler pak vejm zagvišnu, de taužent inu taužent yh je zapellal inu yh bo še zapellal, za tiga volo mu vošcim de bi se zadavil inu trešil. De bi pak vy N. N. tudi od njega nebili zapelani vam hočem imé inu njegove golufie povedat, de se bodite znali varvat: Bachusavimu Synu je ime Pust . . . Oh prekleti goluf! gdu je tebi dal oblast rešit zdaj ludij od deržajna S. Zapuvidi Božyh? Ta Bug, ta zapuvid, ta paku, katiri je v Posti, je tudi ob Pusti. Bug skuzi grehe se taku režali zdaj, kakor ob Veliki Noči, ter yh štrajfa taku zdaj kakor ob drugem čassu . . . Annaite se tedaj šem, plessa, pyanstua, de bote peklenski martri odšli, inu nebessa si zašlužili (161 — 173).“

An. 1693. Conditur celebris Academia Operosorum Labacensium in Jassonea Urbe, pia in Apollinem idololatria, ac immarcescibili Pieridum applausu (Epitome Chronologica . . . J. G. a Thalberg pg. 88). Tej družnik je bil vže Promptus — Janez Križski. Ker je pa ta družba očitno svoje delovanje pričela še le l. 1701, spada tudi njeno opisovanje v naslednje stoletje.

O p a z k e.

(Piše **Dolinski.**)

6.

Pred tremi leti smo ustanovili v našem okraji „Slovensko učiteljsko društvo“. Nekatere točke društvenih pravil pokazale so se nepraktične; te je treba predrugačiti. Tako na pr. odstavek 4. pravi: „Pravi ud more biti vsak javni ljudski učitelj ali učiteljica“. Vsled prigovarjanja nekotih gospodov tovarišev šteje naše društvo veliko vnanjih, oddaljenih pravih udov.

Ako ne pridejo vnanji, oddaljeni k zborovanju, in da še kateri naših manjka, ni postavnega števila pravih udov, in zborovati se ne more. Tako se je pripetilo v dan 9. novembra minolega leta. Ta odstavek naj se v prihodnje, morebiti tako-le glasi: „Pravi ud more biti vsak ljudski učitelj ali učiteljica služeč v Koperskem šolskem okraji“. — Odstavek 8. se glasi: „Letni donesek vsakega pravega in podpornega uda je en gol-dinar, kateri se porabi za društvene troške (plačuje se pri vpisovanji in potem v začetku vsakega leta)“. Ta odstavek moramo predrugačiti tako, da bode vsak ud redno plačeval. — Dostavi naj se društvenim pravilom odstavek: „Društvo ima svojo knjižnico in v to opravilo voli skupščina iz mej pravih udov knjižničarja“. Dostavi naj se, morebiti, tudi odstavek gledé petja in pevovodje. — Utegne se nam vender kdaj posrečiti, da bomo po tužnej Istri vsaj národne pesmice mogli vkupno prepevati, v kar pomozi Bog pa nekoliko požrtvovalnosti!

7.

Ustrahovanje v šoli je prvo, naj merodajniše sredstvo, vsled katerega se vzdržuje toliko potrebni red in točnost, utrjuje in krepi pokorščino, ubogljivost in spoštovanje v človeški družbi.

Ustrahovanje v naši šoli ni tedaj najvažnejši in prvi pogoj, da moremo otroke uspešno poučevati, temveč ona je važen in imeniten predmet, s katerim našo mladino vzgojemo. Mladino moramo vaditi reda in točnosti, pokorščine, ubogljivosti in spoštovanja, da bode odrasla redna in točna, pokorna in ubogljiva v človeštvu; da bode pospeševala red in točnost v spolnovanji svojih dolžnosti.

Ako tedaj učitelj v svoji šoli učencev prav ne ustrahuje, ne more uspešno poučevati tem manj pa mladino vzgojevati.

Leta 1879. bila je v Ajd . . . nemška predstva, v kateri je pripravljala glavna oseba v igri, predstavljajoč starega učitelja, svoje učence na prihod kraljičen. Prosil je učitelj otroke, naj bodo, za božjo voljo, saj danes mirni, in da bodo dobro znali, ko pride kraljica; povedal je učencem, kaj bode vsakega vprašal. Kraljica stopi v šolo. Otroci, sevé, delali so, kakor so bili vajeni. Eden prosi ven, drugi skače, tretji se prestopa, četrti spí itd. Ko pa učitelj začne izpraševati, bil je še-le pravi smeh. Otroci v največjem neredu zamenjali so mejsobojno prostore. Učitelj vpraša prvega iz računstva, a ta mu odgovarja nekaj iz zemljepisa; in tako je vsak učenec vse naopačno odgovarjal, kar ga je učitelj vprašal. Pri vprašanji so otroci pa tako upili, roke vzdigovali, kdo bode